

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรของชุมชนในภาคเหนือตอนบน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา กลไกและเงื่อนไขในการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรของชุมชนในภาคเหนือตอนบน และศึกษาวิธีการในการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรของชุมชนในภาคเหนือตอนบน พื้นที่ศึกษา คือ บ้านน้ำแพร่ ตำบลน้ำแพร่ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

การวิจัยนี้เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การสังเกต และการสนทนา ข้อมูลที่ได้ ได้รับการตรวจสอบความสมบูรณ์แยกตามวัตถุประสงค์ และนำเสนอด้วยการบรรยายและสรุปเชิงวิเคราะห์ ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

บ้านน้ำแพร่ หมู่ที่ 4 เป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลน้ำแพร่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ไปตามทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1132 (เชียงใหม่-สะเมิง) เป็นระยะทางประมาณ 17 กิโลเมตร หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ชายมือของเส้นทางหลวงสายนี้ การคมนาคมเข้าออกหมู่บ้านมีความสะดวกไม่ไกลจากอำเภอเมืองเชียงใหม่และอำเภอหางดงมากนัก พื้นที่ของหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นที่ราบ มีคลองชลประทานส่งน้ำไปตามไร่-นา ประชากรส่วนมากประกอบอาชีพทางการเกษตร พื้นที่ที่มีอาณาเขตติดต่อกับบ้านน้ำแพร่มีป่าไม้และภูเขาเป็นธรรมชาติที่สวยงาม จึงทำให้มีแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งด้วยกัน เช่น ภูเขาดาดอย อุทยานล้านนา ยอดดอยศรีสอรัท มีโรงแรมสวนบัวที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวเข้าไปพัก และมีบ้านจัดสรรที่มีราคาแพงตั้งอยู่ด้วย ตามเส้นทางสายเชียงใหม่ – สะเมิงนี้ ยังมีร้านอาหารตลอดเส้นทาง เพื่รองรับนักท่องเที่ยวที่เข้าไปใช้บริการจากแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย ต่อมาเมื่อรัฐมีโครงการโรงไฟฟ้ากั้นจัดขยะเข้าไปตั้งในชุมชนนี้ โดยที่ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจชุมชนจึงกลัวว่าสภาพแวดล้อม สภาพภูมิประเทศของชุมชนจะเปลี่ยนไป เกิดปัญหาทางด้านการประกอบอาชีพทางการเกษตร มลภาวะอากาศเป็นพิษ และสุขภาพอนามัยของผู้คนในชุมชนไม่ดี ทำให้ชุมชนซึ่งมีผลประโยชน์ร่วมกันสามารถรวมตัวกันชุมชนเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรได้อย่างกว้างขวาง

กลไกและเงื่อนไข ที่ชุมชนใช้ในการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรประกอบด้วย กลไกภายในชุมชนและกลไกภายนอกชุมชนซึ่งเข้ามาร่วมมือกันภายใต้เงื่อนไขที่แต่ละกลไกมีอยู่ และสามารถเชื่อมโยงกันได้ จนสามารถสร้างพลังการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้ดังนี้

- กลไกภายในชุมชน ที่มีบทบาทและมีเงื่อนไขในการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรได้แก่กลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ คือ

1. กรรมการหมู่บ้าน เป็นกลุ่มจัดตั้งเพื่อบริหารงานราชการในระดับหมู่บ้าน ด้านการรักษาความเป็นระเบียบ ความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน ป้องกันความขัดแย้งภายในหมู่บ้าน เข้าร่วมเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรภายใต้เงื่อนไขที่เป็นหน้าที่ต้องช่วยเหลือชาวบ้านที่จะเสียสิทธิพื้นที่ดินทำกิน และตามกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตราที่ 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

2. กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ จัดตั้งขึ้นเมื่อมีเหตุการณ์ที่รัฐได้นำโครงการโรงไฟฟ้าก้าจัดขยะเข้ามาในพื้นที่อำเภอหางดง โดยกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ทำหน้าที่ประสานงาน อำนวยความสะดวกและแจ้งข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ให้ชุมชนได้รับรู้เข้าร่วมเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากร ภายใต้เงื่อนไขตามกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตราที่ 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบข้อมูลคำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือดำเนินโครงการกิจกรรมใด ที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดเกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าวนี้ ทั้งนี้ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ และความไม่โปร่งใสในการทำงานของภาครัฐ วิธีการที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ก็คือ หารายละเอียดความเป็นมาของโครงการให้กับชุมชนได้รับรู้แล้วได้ทำการประสานงานกับนักวิชาการ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่เพื่อดำเนินการจัดสัมมนาแก้ปัญหาความขัดแย้งร่วมกันระหว่างชุมชนกับตัวแทนของรัฐ ได้ทำการประสานงานกับนักการเมืองระดับประเทศเพื่อที่จะได้ข้อมูลเจาะลึกเพื่อใช้ประกอบการขออนุมัติโครงการ นักการเมืองระดับท้องถิ่นเพื่อที่จะให้ตัวแทนของชุมชนเข้ายื่นหนังสือคัดค้านโครงการนี้ และได้เข้าร่วมประชุมกลุ่มใหญ่ของชุมชนเพื่อรับรู้รายละเอียด/ข้อมูล ที่แต่ละฝ่ายได้มา พร้อมกับได้ร่วมลงมติยอมรับ / ไม่ยอมรับโครงการนี้ด้วย

3. กลุ่มเพื่อนเกษตรทำสวน จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่ทำการเกษตร และปลูกไม้ผล ทางด้านการผลิต ประปาปุ๋ยและยาฆ่าแมลงในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาด รวมถึงการรับซื้อผลผลิตของกลุ่ม เป็นศูนย์รวมการขายผลผลิตของหมู่บ้าน เข้าร่วมเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากร ภายใต้เงื่อนไข กลัวว่าจะเกิดมลภาวะทางอากาศซึ่งจะส่งผลกระทบต่อพืช

ผักที่เป็นผลผลิตจะทำให้ผลผลิตที่เคยได้รับลดลง ชุมชนจะไม่สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้

4. กลุ่มแม่บ้าน จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลืองานสังคมและกิจการต่าง ๆ ในหมู่บ้านทางด้านอาหารและโภชนาการ การประดิษฐ์ดอกไม้ และการเย็บผ้า เป็นอาชีพเสริมทำรายได้แก่ครอบครัว เข้าร่วมเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรภายใต้เงื่อนไข ที่กลัวว่าจะเกิดผลกระทบต่อยาได้ของครอบครัว

5. กลุ่มเครือญาติ เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงและเกาะกลุ่มกันตามสายสัมพันธ์ของญาติพี่น้อง มีการเชื่อมโยงความเป็นเครือญาติในหมู่บ้านอื่นด้วย ประเพณีการแต่งงาน และวัฒนธรรมประเพณีที่คล้ายกัน มีการช่วยเหลือกัน พึ่งพาอาศัยกัน ตลอดมา ทำให้เกิดสายสัมพันธ์ทางสายเลือดและการนับถือกันเสมือนญาติ ทางเครือญาติได้เข้าร่วมเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรภายใต้เงื่อนไข เป็นกำลังใจแก่ญาติและบุคคลที่รู้จัก

6. กลุ่มผู้อาวุโส ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำแก่คนรุ่นหลัง ๆ ที่มีความขัดแย้งกัน ตัดสินเมื่อคนในหมู่บ้านมีปัญหาและไม่สามารถแก้ไขได้ในบางเรื่อง เข้าร่วมเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากร ด้วยเงื่อนไข การเป็นที่พึ่งและส่งเสริมให้กำลังใจกับชุมชน

- กลไกภายนอกชุมชน ที่มีบทบาทและมีเงื่อนไขให้การสนับสนุนกลไกภายในชุมชนในการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรได้แก่

1. สื่อมวลชนที่เป็นนักข่าว / ผู้สื่อข่าว ได้ให้การสนับสนุนการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรด้วยเงื่อนไข เป็นหน้าที่ในการหาข้อมูลข่าวสาร เพื่อนำเสนอแก่คนทั้งประเทศได้รับรู้

2. องค์กรพัฒนาเอกชน ได้ให้การสนับสนุนการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรด้วยเงื่อนไข ที่ต้องการตรวจสอบความเป็นมาของโครงการนี้ แจ้งให้ชุมชนได้รับรู้ และได้ให้การสนับสนุนส่งเสริมชุมชนให้ตระหนักถึงสิทธิชุมชน และการปกป้องสิทธิชุมชนตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ

3. นักการเมือง ที่เป็นนักการเมืองระดับชาติและนักการเมืองระดับท้องถิ่น ได้ให้การสนับสนุนการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรด้วยเงื่อนไข เป็นการประชาสัมพันธ์ตนเอง เพื่อให้ประชาชนรู้จักสำหรับการเลือกตั้งครั้งใหม่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

4. นักวิชาการ ได้ให้การสนับสนุนการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากร ด้วยเงื่อนไข เพราะเป็นบทบาทในการช่วยเหลือสังคม / กลุ่มคนที่ได้รับความเดือดร้อน

5. พ่อค้า / นักธุรกิจ เช่น เจ้าของรีสอร์ท โรงแรม ร้านอาหารที่บริการนักท่องเที่ยว ได้ให้การสนับสนุนการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรด้วยเงื่อนไข กลัวว่าจะได้รับผลกระทบจากอากาศเป็นพิษ ซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยวไม่เข้ามาใช้บริการ

- วิธีการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากร มี 2 ระดับ คือ ระดับกลุ่ม / องค์กร เป็นการศึกษาหาข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับโครงการเพื่อประกอบการตัดสินใจว่าจะยอมรับ / ไม่ยอมรับโครงการนี้ และระดับความเคลื่อนไหวของกลไกทั้งหมด ซึ่งมีวิธีการดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอน คือ

1. การประชุมกลุ่มย่อย ของแต่ละกลุ่ม ซึ่งในระยะแรกเป็นแบ่งหน้าที่ความ ความรับผิดชอบในการหาข้อมูล / รายละเอียดเกี่ยวกับผลกระทบจากโครงการ

2. การประชุมกลุ่มใหญ่ เป็นการประชุมของกลุ่มทั้งหมดที่เป็นกลไกภายใน และภายนอกชุมชน เพื่อรับทราบข้อมูลที่ไปศึกษาในรายละเอียด และทำการลงมติว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับโครงการนี้

3. การยื่นหนังสือคัดค้าน ตัวแทนของชุมชนทำหนังสือยื่นต่ออำเภอและ จังหวัด คัดค้านโครงการนี้ ตามมติที่ประชุมของกลุ่มทั้งหมดที่มีอยู่ในชุมชน และได้แนบมติของสภาตำบลที่ไม่ยอมรับโครงการนี้ด้วย

4. การรวมกลุ่มประท้วง หลังจากการประชุมใหญ่ได้ตัดสินใจยื่นหนังสือคัดค้าน และไม่ได้รับคำตอบ และไม่ได้ได้รับความสนใจ จึงได้รวมตัวกันชุมนุมประท้วงที่หน้าว่าการ อำเภอ

5. การร่วมประชุมสัมมนา ชุมชนได้ส่งตัวแทนของชุมชนเข้าร่วมสัมมนาที่ นักวิชาการจัดขึ้น เพื่อให้ทุกฝ่ายที่มีความขัดแย้งกัน มาพบกัน ทำ ความเข้าใจร่วมกัน

6. การรวมกลุ่มชุมนุม การปิดถนน การประท้วง หลังจากที่ไม่สามารถตกลงกันได้ในการสัมมนา

7. การเดินขบวน การปิดถนน เปิดอภิปราย ที่หน้าศาลากลางจังหวัด จนกระทั่งได้รับการตอบสนองตามคำเรียกร้องอย่างน่าพอใจ การชุมนุมจึงได้ยุติลง

อภิปรายผล

จากการศึกษาในเรื่องนี้ผู้วิจัยได้พบว่า มีหลายประเด็นที่ผู้วิจัยได้พบ และนำมาอภิปรายในที่นี้ ประเด็นแรกคือ การต่อต้านโครงการของรัฐ ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ของชุมชน ถ้าพิจารณาถึงสาระสำคัญของการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรชุมชน จะเป็นเรื่องสิทธิของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชุมชนที่มีส่วนได้ส่วนเสีย สิทธิได้รับการรับรองโดยกฎหมายสูงสุดของประเทศ คือ รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน อย่างไรก็ตาม การชุมนุมเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรชุมชน เกิดขึ้นได้เพราะความกลัวว่าชุมชนจะได้รับผลกระทบในทางที่ไม่ดีมากกว่าที่จะความตระหนักถึงสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสาร รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการที่คล้าย ๆ กันนี้ในที่อื่น เช่น ที่โรงไฟฟ้าถ่านหินลิคนัด อำเภอมะเมาะ จังหวัดลำปาง ที่ก่อปัญหาทางด้านสุขภาพ อนามัย และปัญหาทางด้านการประกอบอาชีพทางการเกษตร เป็นต้น การทราบข้อมูล ข่าวสารของชุมชนทำให้เกิดความกลัว ความกลัวนี้สามารถเข้าใจได้ง่ายกว่าเรื่องสิทธิ ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวได้ง่ายกว่า อย่างไรก็ตามความกลัวนี้ในทางกลับกันก็เป็นเรื่องของสิทธิเช่นเดียวกัน คือ คนเราต้องการมีชีวิตอยู่โดยปราศจากความกลัว ไม่ว่าจะเป็นความกลัวว่าจะเสียที่ดินทำกิน กลัวว่าอากาศจะเป็นพิษสุขภาพอนามัยจะไม่ดี มีปัญหาทางด้านการประกอบอาชีพทางการเกษตร ซึ่งก็เป็นสิทธิอันชอบธรรมของชุมชนที่จะได้มีอากาศที่บริสุทธิ์หายใจ มีสภาพแวดล้อมที่ดี ถ้าในแต่ละวันจะมีรถขนขยะที่ไ้บรรทุกขยะวิ่งเข้า – ออก วันละหลาย ๆ เที่ยว นอกจากถนนจะชำรุดเสียหายแล้ว กลิ่นเหม็นของขยะเสียงดังจากรถขนขยะ ก็จะทำให้ชุมชนไม่อาจอยู่อย่างเป็นปกติสุขได้ ชุมชนจึงต้องปกป้องสิทธิเหล่านั้นดังที่ พิชัย นิลทองคำ (2541, หน้า 5-9) ได้กล่าวว่า สิทธิ คือ ความชอบธรรมที่บุคคลใช้ยืนยันต่อผู้อื่น ต่อกลุ่ม / องค์กร เพื่อคุ้มครองหรือรักษาสผลประโยชน์อันเป็นส่วนได้ส่วนเสียของบุคคลนั้น ๆ ยศ สันตสมบัติ (2540, หน้า 35) กล่าวถึง สิทธิชุมชนว่าเป็นสิทธิร่วมเหนือทรัพย์สินของชุมชน ที่สมาชิกชุมชนได้ทำหน้าที่ดูแล จึงจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์ สิทธิชุมชนให้ความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมากกว่าประโยชน์ของตน อานันท์ กาญจนพันธ์ (2540, หน้า 113) กล่าวไว้ว่า สิทธิชุมชน ไม่ใช่สิทธิในการเป็นเจ้าของของกรรมสิทธิ์ในพื้นที่นั้น พื้นที่เหล่านั้นก็ยังเป็นของรัฐ แต่อำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาเป็นของชุมชน

เรื่องสิทธิชุมชนนี้ เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ชุมชนจะต้องมีความตระหนัก การสร้างความตระหนักนี้ ผู้วิจัยพบว่า กลไกภายนอกชุมชนมีบทบาทในการสร้างความตระหนักในการให้สิทธิมากกว่าและเห็นความจำเป็นต้องให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงสิทธิตามรัฐธรรมนูญ

ฉบับประชาชน ซึ่งจะช่วยปกป้องตนเองจากการละเมิดสิทธิของรัฐด้วย การสร้างความตระหนัก ไม่ใช่เป็นการสอนหรือสั่งโดยคนอื่น ชุมชนจะต้องรู้จักวิเคราะห์ผลกระทบของปัญหาต่าง ๆ กับวิถีชีวิตของตน เมื่อผ่านกิจกรรมการเรียนรู้สิทธิการจัดการทรัพยากรชุมชนแล้ว ชุมชนก็จะเกิดการเรียนรู้ในด้านสิทธิของตน เมื่อมีปัญหาในอนาคต ชุมชนก็สามารถใช้ประสบการณ์นี้แก้ปัญหาได้

การต่อต้านโครงการนี้ของชุมชน จะเห็นได้ว่าได้มีความร่วมมือระหว่างกลุ่ม / องค์กรภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ทำให้เกิดประสิทธิภาพ ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 61 – 63) กล่าวไว้ว่า เครือข่ายเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่มหรือองค์กรต่างก็มีทรัพยากรที่มีเป้าหมาย มีวิธีการดำเนินงาน เมื่อฝ่ายหนึ่งมีความต้องการจะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือกับกลุ่มอื่น เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถบอกโดยการสร้างเครือข่าย ซึ่งสามารถแสดงออกได้ทั้งเครือข่ายที่เป็นแนวดิ่งและแนวนอน ซึ่งเครือข่ายแบบแนวนอน จะมีลักษณะฐานะและสถานภาพของคนในกลุ่มที่เข้ามาเป็นเครือข่ายนั้นมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลถ้อยที่ถ้อยอาศัย การที่ผู้นำชุมชนกลุ่มต่าง ๆ และชาวบ้านจะยอมรับ หรือไม่ยอมรับโครงการของรัฐขึ้นอยู่กับข่าวสารข้อมูลที่กลไกภายนอกหาได้และชุมชนก็มีความเชื่อถือในข่าวสารข้อมูลของกลไกภายนอกด้วย ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ดังที่ สุนทร นันทชัยและอภิชัย นันทเสน (อ้างในเอนก นาคะบุตร, 2533) กล่าวว่า การเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์ความรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกันเพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน

เกี่ยวกับวิธีการเรียนรู้สิทธิการจัดการทรัพยากรชุมชน ชุมชนได้มีการดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ที่น่าสนใจคือ ชุมชนได้มีการดำเนินการโดยใช้ข้อมูล ข่าวสาร โดยมีการแบ่งหน้าที่ให้แต่ละกลุ่ม / องค์กร ไปหาข้อมูล รายละเอียดของโครงการมาเสนอต่อที่ประชุมใหญ่ การกระทำเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จำเป็นอย่างยิ่ง เป็นการเรียนรู้ทางสังคมที่คนทุกเพศทุกวัยได้มีส่วนร่วม ซึ่งจะเป็นการพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้สามารถแก้ปัญหาต่อไป ถ้าชุมชนมีการดำเนินการในทำนองนี้ในเรื่องอื่น ๆ ความเป็นชุมชนและความเข้มแข็งของชุมชนก็จะได้รับการพัฒนาขึ้น ชุมชนก็จะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพดังที่ เจษฎา โชติกิจภิญโญ (2539 หน้า 225 – 227) การที่ชุมชนสามารถที่จะกำหนดชะตากรรมชีวิตของตนเองได้ มีอำนาจในการจัดการดูแล ควบคุมทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มีสิทธิที่จะคัดค้านโครงการอะไรก็ตามที่พวกเขามองเห็นว่าจะสร้างความเดือดร้อนให้กับพวกเขา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรของชุมชนในภาคเหนือตอนบน การเรียกร้องสิทธินี้ ชุมชนมีการดำเนินการโดยใช้กลไกภายในและกลไกภายนอก ได้แก่กลุ่ม / องค์กร ต่าง ๆ ที่นำสังเกต ชุมชนได้มีการแบ่งหน้าที่กันแสวงหาข้อมูลเพื่อเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจก่อนดำเนินการ การกระทำเช่นนี้นับว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ และช่วยให้การเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรดำเนินไปอย่างได้ผล ผลการวิจัยนี้ สามารถที่จะเป็นตัวอย่างแก่ชุมชนอื่น ๆ ว่า ในการเรียกร้องสิทธิชุมชนใด ๆ การแสวงหาข้อมูลที่ชัดเจนและพันธมิตรจากภายนอกชุมชนจะช่วยให้ชุมชนสามารถดำเนินการปกป้องสิทธิของตนได้ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ สำหรับหน่วยงานของรัฐ ต่อไปจะต้องตระหนักถึงสิทธิชุมชน การมีโครงการใด ๆ ที่ชุมชนมีส่วนได้ส่วนเสีย หน่วยงานของรัฐจะต้องให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้เน้นถึงสิทธิการจัดการทรัพยากรของชุมชน เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีการเก็บข้อมูลหลายด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ สันทนา ผลการวิจัยการชุมชนเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรของชุมชนพบว่า เกิดจากความกลัวในผลกระทบที่จะได้รับจากโครงการมากกว่า เกิดจากความตระหนักในสิทธิโดยตรง ในเรื่องนี้องค์กรภายนอกสามารถช่วยสร้างความตระหนักได้ดี การเรียกร้องใด ๆ ของชุมชนเกี่ยวข้องกับความตระหนักจึงน่าจะเป็นประเด็นในการวิจัยต่อไป อีกวิธีการหนึ่ง คือ อาจเป็นการวิจัยที่สร้างความตระหนัก ซึ่งควรจะเป็น การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แต่การวิจัยแบบนี้ ผู้วิจัยจะต้องเข้าใจในปรัชญาหลักการของการมีส่วนร่วมและเทคนิคของการมีส่วนร่วมก่อนจึงจะสามารถดำเนินการได้